

ปัจจัยที่อาจยังผลต่อลักษณะการถือครองที่ดิน

จากการศึกษาเอกสารและรายงานการวิจัยต่าง ๆ พบว่า มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้ลักษณะการถือครองที่ดินของเกษตรกรแตกต่างกัน จึงเป็นที่น่าสนใจศึกษาลักษณะการถือครองที่ดินของเกษตรกรไทย รวมทั้งปัจจัยที่อาจยังผลต่อลักษณะการถือครองที่ดินดังกล่าว ดังจะได้แยกพิจารณาเป็นปัจจัยทางประชากร ทางเศรษฐกิจ และทางสังคม

ก. ปัจจัยทางประชากร ปัจจัยทางประชากรอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการถือครองที่ดินของเกษตรกร เป็นคนว่า ผู้สูงอายุมักจะมีอัตราส่วนของการเป็นเจ้าของที่ดินสูงกว่าผู้ที่อายุน้อย จำนวนพี่น้องรวมบิดามารดา อาจกระทบต่อขนาดของที่ดินที่เกษตรกรจะได้รับเป็นมรดก ถ้ามีพี่น้องมากขนาดส่วนแบ่งที่จะได้รับอาจลดน้อยลง ในขั้นสุดท้ายจึงอาจมีผลกระทบต่อไปถึงลักษณะการถือครองที่ดินด้วย และจะพิจารณารวมไปถึงปัจจัยด้านประสบการณ์ในการขายดินด้วย

๑. อายุ แมว่าอายุจะมีได้เป็นปัจจัยเกี่ยวข้องกับลักษณะการถือครองโดยตรง แต่ลักษณะการถือครองที่ดินของเกษตรกรวัยต่าง ๆ มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมดมักจะสูงอายุกว่าผู้เช่าที่ดินทั้งหมดและเช่าบางส่วน จากการศึกษาของกรมพัฒนาที่ดิน^๑ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการถือครองที่ดินกับภาวะการผลิตของชาวนา ๕ จังหวัด ในภาคกลาง พ.ศ. ๒๕๐๗ รายงานว่า ชาวนาที่เป็นเจ้าของที่ดิน และผู้เช่าที่ดิน มีอายุแตกต่างกันไม่มากนัก คือ เจ้าของที่ดินมีอายุเฉลี่ย ๔๔ ปี ผู้เช่าทั้งหมด ๔๕ ปี และผู้เช่าบางส่วน ๔๖ ปี แมชาวนาทั้ง ๓ ประเภท จะมีอายุเฉลี่ยต่างกันเพียง ๓ - ๔ ปีก็ตาม แต่ปรากฏว่า เจ้าของที่ดินมีอัตราส่วนของผู้ที่อายุอยู่ในวัยทำงาน น้อยกว่าผู้เช่าทั้ง

^๑ กรมพัฒนาที่ดิน, รายงานเศรษฐกิจที่ดิน เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการถือครองที่ดินกับภาวะการผลิตของชาวนา ๕ จังหวัดในภาคกลาง พ.ศ. ๒๕๐๗, หน้า ๖

สองประเภท และอัตราส่วนของผู้ที่อายุสูงตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป มีปรากฏในกลุ่มเจ้าของที่ดินมากกว่าผู้เช่าที่ดิน เท่ากับว่าผู้เช่าส่วนมากมีอายุน้อยกว่าเจ้าของที่ดิน นอกจากนี้จากการศึกษาเรื่องภาวะหนี้สินของชาวนาและการค้าขายในภาคกลางประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๐๑^๒ รายงานว่า ชาวนาที่มีที่นาขนาดใหญ่ ตั้งแต่ ๔๑ ไร่ ขึ้นไป มักจะเป็นผู้ที่มีอายุมาก ตรงกันข้ามกับชาวนาที่มีที่นาขนาดเล็ก และขนาดกลาง คือระหว่าง ๑ - ๔๐ ไร่ และ ๔๑ - ๕๐ ไร่ มักจะเป็นคนหนุ่มและเป็นคนวัยกลางคน ที่เป็นเช่นนี้เพราะการแบ่งมรดกเป็นเรื่องสำคัญ ชาวนาที่สูงอายุมักจะมีที่นามากมาแต่ก่อน^๓ ครั้นพอตายลงก็จัดการแบ่งนาให้ลูกหลานไปโดยใครคนละไม้ก็ไร่ ลูกหลานซึ่งใครมาคนละไม้ก็ไร่นั้นพอตายลงแล้วแบ่งให้ลูกหลานขึ้นไปอีก หนัก ๆ เขาเค็กหนุ่มที่ทำนาจึงมีนาคนละเล็กคนละน้อยเท่านั้น ส่วนการศึกษาที่บ้านม่วง ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งของจังหวัดอุดรธานี โดยธอมัส อี. ลักซ์ พบว่าชาวนาทุกคนที่อายุระหว่าง ๔๔ - ๖๐ ปี จะมีที่ดินถือครองมากกว่า ๓๕ ไร่ และมีเพียงคนเดียวที่อายุต่ำกว่า ๔๕ ปี ที่มีที่ดินถือครองเกิน ๓๕ ไร่ นอกจากขอยกเว้นดังกล่าวไม่มีใครที่อายุเกิน ๖๐ ปี ที่มีที่ดินถือครองมากกว่า ๖๐ ไร่

สำหรับการศึกษารั้งนี้ ตารางที่ ๑๐ แสดงให้เห็นว่า อัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินเพิ่มขึ้นตามอายุที่สูงขึ้น ถ้าพิจารณาโดยไม่คำนึงถึงขนาดที่ดินถือครอง ปรากฏว่าเกษตรกรที่อายุ ๒๐ - ๓๔ ปี, ๓๕ - ๓๙ ปี และ ๕๐ ปีขึ้นไป มีอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดิน ร้อยละ ๕๗.๗, ๗๖.๕ และ ๗๕.๓ ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาในแต่ละขนาด

^๒ อุทิศ นาคสวัสดิ์, ภาวะหนี้สินของชาวนาและการค้าขายในภาคกลางประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๐๑, (พระนคร : บุญสงการพิมพ์, ๒๕๐๑) หน้า ๒๑

^๓ เรื่องเดียวกัน

^๔ ธอมัส อี. ลักซ์, "ระบบครอบครัวและวงจรร้วเรือน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ", สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๑), หน้า ๒๒๓

ตารางที่ ๑๐

อัตราส่วนร้อยละของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่ดิน จำแนกตามขนาดที่ดินถือครอง และอายุของหัวหน้าครัวเรือน

อายุของหัวหน้าครัวเรือน	ขนาดที่ดินถือครอง				
	ต่ำกว่า ๑๐ ไร่	๑๐ - ๑๙ ไร่	๓๐ ไร่และมากกว่า	ไม่ทราบ	รวม
ทุกอายุ	๗๑.๘ (๒๑๖)	๖๘.๑ (๔๕๔)	๗๑.๗ (๒๗๒)	๔๘.๑ (๓๔)	๖๘.๑ (๕๗๖)
๒๐ - ๓๔ ปี	๖๘.๔ (๘๕)	๕๓.๗ (๑๒๓)	๕๘.๖ (๕๕)	๓๗.๕ (๑๖)	๕๗.๗ (๒๗๘)
๓๕ - ๔๙ ปี	๗๔.๘ (๗๘)	๗๑.๗ (๒๑๒)	๗๕.๒ (๑๒๕)	๔๕.๕ (๑๑)	๗๒.๕ (๔๒๖)
๕๐ ปีขึ้นไป	๗๑.๗ (๕๓)	๗๖.๕ (๑๑๘)	๗๗.๒ (๘๒)	๕๗.๑ (๗)	๗๕.๓ (๒๗๑)

ไม่ทราบอายุ ๓ ราย
จำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น ๘๗๘ ราย

ที่ถือครอง พบว่า เกษตรกรที่มีขนาดที่ถือครอง ๑๐ - ๑๙ ไร่ และขนาด ๓๐ ไร่ขึ้นไปนั้น ในแต่ละกลุ่มอายุมีอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินแตกต่างกันอย่างสำคัญสำหรับ กลุ่มอายุ ๒๐ - ๓๔ ปี และ ๓๕ - ๔๔ ปี เมื่อเปรียบเทียบเกษตรกรที่อายุ ๒๐ - ๓๔ ปี กับ ที่อายุ ๕๐ ปีขึ้นไปก็ปรากฏว่ามีความแตกต่างกันอย่างสำคัญเช่นกัน สำหรับกลุ่มอายุ ๓๕ - ๔๔ ปี กับ ๕๐ ปีขึ้นไป ปรากฏว่า อัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนในขนาดที่ถือครองน้อยกว่า ๑๐ ไร่ พบว่าอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินมีระดับใกล้เคียงกันในทุกกลุ่มอายุ โดยเกษตรกรที่อายุ ๓๕ - ๔๔ ปี มีอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินสูงกว่าวัยอื่นเล็กน้อย

สรุปได้ว่า เกษตรกรที่อายุสูงขึ้นมีแนวโน้มที่จะเป็น เจ้าของที่ดินเป็นอัตราส่วนร้อยละสูงขึ้น แต่ไม่ใช่แนวโน้มที่ทำให้เกิดความแตกต่างอย่างสำคัญ

๒. จำนวนบุตรเกิดรอดของมารดาหัวหน้าครัวเรือน* ข้อมูลในตารางที่ ๑๑

แสดงให้เห็นว่า เมื่อพิจารณาจำนวนพี่น้องเกิดรอดรวมมารดากับอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินโดยไม่คำนึงถึงอายุ พบว่า ผู้ที่มีพี่น้องเกิดรอดจำนวนน้อยมีอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินสูงกว่าผู้ที่มีพี่น้องเกิดรอดรวมมารดาจำนวนมากว่า แต่ความแตกต่างเป็นเพียงแนวโน้มไม่ใช่ความแตกต่างอย่างสำคัญ กล่าวคือ ผู้ที่มีพี่น้องเกิดรอดรวมมารดาจำนวน ๑ - ๓ คน, ๔ - ๖ คน และ ๗ คนขึ้นไป มีอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดิน ร้อยละ ๓๔.๘, ร้อยละ ๖๘.๘ และ ร้อยละ ๖๕.๘ ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาในแต่ละกลุ่มอายุ ปรากฏว่ามีเพียง ๒ กลุ่มอายุเท่านั้น ที่มีแนวโน้มของการเป็นเจ้าของที่ดินเป็นไปตามความคาดหมาย คือ ผู้ที่มีพี่น้องเกิดรอดรวมมารดาจำนวนน้อยกว่าจะมีอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินสูงกว่า และเป็นแนวโน้มที่อัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

* จำนวนพี่น้องของหัวหน้าครัวเรือน ศึกษาได้แต่เฉพาะจากบุตรเกิดรอดของมารดาเท่านั้น เพราะการประมวลผลยังไม่เสร็จสมบูรณ์ ปัจจุบันทางคานจำนวนพี่น้องที่นาจะมีอิทธิพลมากที่สุด ควรเป็นพี่น้องรวมบิดามารดาที่ยังมีชีวิตอยู่ในเวลาที่มีการแบ่งมรดก และพี่น้องที่ตายไปในระยะที่จะมีการแบ่งมรดกก็อาจมีผลต่อการสืบมรดกได้ แต่ด้วยความจำกัดของข้อมูลจึงไม่อาจศึกษาได้

ตารางที่ ๑๑

อัตราส่วนของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่ดิน จำแนกตามอายุของหัวหน้าครัวเรือน และจำนวนบุตรเกิดรอดของมารดาของหัวหน้าครัวเรือน

จำนวนบุตรเกิดรอด ของมารดาหัวหน้าครัวเรือน	ทุกอายุ	๒๐ - ๒๙	๓๐ - ๓๙	๔๐ - ๔๙	๕๐ - ๕๙	๖๐ +
๑ - ๓ คน	๓๘.๙(๑๒๓)	๕๐.๙(๑๑)	๖๙.๕ (๓๖)	๘๕.๔ (๔๑)	๖๙.๒(๒๖)	๑๐๐.๐ (๙)
๔ - ๖ คน	๖๙.๘(๓๑๑)	๕๖.๒(๓๙)	๖๕.๗ (๙๙)	๗๖.๕ (๘๑)	๗๘.๕(๗๓)	๖๘.๔(๑๙)
๗ คน และมากกว่า	๖๕.๘(๓๘๐)	๔๙.๑(๕๔)	๖๑.๕(๑๒๒)	๗๑.๖(๑๐๒)	๗๒.๕(๘๐)	๗๘.๓(๒๓)

ไม่ทราบอายุ ๓ ราย

ไม่ทราบจำนวนบุตรเกิดรอดของมารดาหัวหน้าครัวเรือน - ราย

จำนวนตัวอย่างทั้งหมด ๘๑๗ ราย

๓. ประสบการณ์ในการย้ายถิ่น การย้ายถิ่นอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการถือครองที่ดิน จากการศึกษาที่ประเทศอินเดีย พบว่า หัวหน้าครัวเรือนที่เกิดในเมืองที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันมีบ้านเป็นของตนเอง เป็นอัตราส่วนมากกว่าการมีบ้านของตนเองของหัวหน้าครัวเรือนที่ย้ายถิ่นเข้ามา และพบควยวอายุที่ย้ายถิ่นในวัยเยาว์และวัยสูงอายุเกินกว่า ๔๕ ปี ขึ้นไป จะมีอัตราส่วนของการมีบ้านเป็นของตนเองมากกว่าผู้ย้ายถิ่นที่อายุอยู่ในวัยกลางคน ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับแบบแผนและสหสัมพันธ์ของการย้ายถิ่นภายในประเทศโดย วิวิธ ศิริภาคย์^๖ รายงานว่า จำนวนการย้ายถิ่นสุทธิของประชากรในท้องดินใดท้องดินหนึ่งในประเทศไทยนั้น แปรผันโดยตรงกับอัตราส่วนรอยของการถือครองที่ดินต่ำกว่า ๑๕ ไร่ นอกจากนี้จากการรายงานของกรมแรงงาน^๗ พบว่า ในจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของตนเอง มักจะมีการอพยพอย่างเป็นทางการชั่วคราวค่อนข้างสูงกว่าปกติโดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดที่มีการทำนาปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่ และจากการศึกษาของกรมพัฒนาที่ดิน^๘ ปรากฏว่าเจ้าของที่ดินที่มีขนาดเนื้อที่ทำนาตั้งแต่ ๒๐ ไร่ ขึ้นไปนั้น มีอัตราส่วนของผู้ที่ประสงค์ที่จะย้ายถิ่นไปทำกินในท้องถิ่น เนื่องจากที่ดินไม่เพียงพออย่างมาก คือเพียงร้อยละ ๕ - ๑๑ เท่านั้น แต่ผู้เช่าทั้งผู้เช่าบางส่วนและผู้เช่าทั้งหมด แสดงว่าต้องการย้ายถิ่นไปทำกินในท้องถิ่นมากกว่าไม่ว่าผู้เช่าจะเป็นผู้มีขนาดเนื้อที่ทำนาเพียงใด ส่วนชาวนาที่มี

^๕United Nations, The Mysore Population Study, (Population Studies, No. 34 New York: 1961), p. 180

^๖Wiwit Siripak, Pattern and Correlates of Internal Migration in Thailand, (Unpublished Master's Research Paper, University of Chicago, 1965), p. 45

^๗กรมแรงงาน, การศึกษาข้อเท็จจริงเรื่องการอพยพของพลเมืองในประเทศไทย, เอกสารหมายเลข ๗, (ตุลาคม ๒๕๐๘) หน้า ๔๘

^๘กรมพัฒนาที่ดิน, เรื่องเดิม, หน้า ๒๑

ตารางที่ ๑๒

อัตราส่วนร้อยละของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่ดิน จำแนกตามอายุและประสบการณ์ในการขายดิน

ประสบการณ์ในการขายดิน	ทุกอายุ	๒๐ - ๒๙	๓๐ - ๓๙	๔๐ - ๔๙	๕๐ - ๕๙	๖๐ +
เคยขาย	๖๗.๔(๔๒๓)	๓๘.๓(๔๗)	๖๖.๒(๑๓๐)	๗๖.๕(๑๑๕)	๖๗.๗(๘๖)	๗๗.๑(๓๕)
ไม่เคยขาย	๓๑.๕(๔๐๒)	๖๓.๒(๕๗)	๖๑.๕(๑๓๐)	๒๖.๓(๑๑๔)	๓๒.๓(๔๕)	๒๒.๙(๑๖)
ไม่ทราบ	๒.๑(๑๕๒)	๔.๓(๒๙)	๒.๓(๕)	๗.๒(๔๑)	๒.๐(๒๙)	๐.๐(๑๐)

ไม่ทราบอายุ ๓ ราย

จำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น ๘๘๐ ราย

ขนาดเนื้อที่ทำนาค่ากว่า ๒๐ ไร่ ทั้งเจ้าของที่ดินและผู้เช่ามีจำนวนเกินกว่าครึ่ง ต่างปรารถนาจะขยับขยายไปทำมาหากินในที่ใหม่ด้วยกันทั้งนั้น แต่ความคิดที่จะย้ายถิ่นคอย ๆ ลดลงตามขนาดเนื้อที่ทำนาที่ใหญ่ขึ้น

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ปรากฏว่า เกษตรกรที่เคยย้ายถิ่น โดยทั่วไปเป็นเจ้าของที่ดินร้อยละ ๒๗.๔ และผู้ไม่เคยย้ายถิ่นเป็นเจ้าของที่ดินร้อยละ ๗๑.๔ เมื่อพิจารณาแต่ละช่วงอายุ พบว่า เกษตรกรที่อายุ ๒๐ - ๒๙ ปี และ ๕๐ - ๕๙ ปี ที่ไม่เคยย้ายถิ่น มีอัตราส่วนรอยของการเป็นเจ้าของที่ดินสูงกว่าผู้ที่เคยย้ายถิ่น แต่สำหรับเกษตรกรในวัยกลางคน ปรากฏว่า ผู้ที่เคยย้ายถิ่นและไม่เคยย้ายถิ่นมีอัตราส่วนรอยของการเป็นเจ้าของที่ดินไม่แตกต่างกันมากนัก สรุปได้ว่าประสบการณ์ในการย้ายถิ่นไม่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการเป็นเจ้าของที่ดิน (ตารางที่ ๑๒)

ข. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะการถือครองที่ดินไม่น้อย ดังจะศึกษาเป็นเรื่อง ๆ ไป

๑. ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ฐานะทางเศรษฐกิจมีดัชนีวัดได้หลายอย่าง ดัชนีที่สำคัญ คือ รายได้ แต่การสัมภาษณ์เรื่องนี้โดยตรงไม่อาจกระทำได้ เพราะผู้ให้สัมภาษณ์มักจะเลียงไม่ยอมให้ข้อเท็จจริง การวัดฐานะทางเศรษฐกิจควยสายตาและความรู้สึกของผู้สัมภาษณ์ที่ได้มีโอกาสสังเกตความเป็นอยู่ของครอบครัวนั้น ๆ จึงอาจเป็นดัชนีที่พอจะใช้ได้ดัชนีหนึ่ง แมวอาจจะมีความคลาดเคลื่อนไปบ้าง แต่ก็แสดงให้เห็นถึงฐานะทางเศรษฐกิจได้บาง

จากการศึกษาของกรมพัฒนาที่ดิน^๔ เกี่ยวกับลักษณะการถือครองที่ดินกับภาวะการผลิตของ ๕ จังหวัดในภาคกลาง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ รายงานเกี่ยวกับรายได้ว่า เจ้าของที่ดินมีรายได้สุทธิจากการทำนาเฉลี่ยไร่ละ ๑๖๑ บาท ผู้เช่าบางส่วน รายได้เฉลี่ยไร่ละ ๑๒๔

^๔ กรมพัฒนาที่ดิน, รายงานเศรษฐกิจที่ดิน เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการถือครองที่ดินกับภาวะการผลิตของชาวนา ๕ จังหวัด ในภาคกลาง พ.ศ. ๒๕๐๗, หน้า ๔๓

และผู้เช่าทั้งหมดเฉลี่ยไร่ละ ๔๕ บาท เมื่อพิจารณาถึงรายได้อื่นๆ ปรากฏว่า เจ้าของที่ดินมีรายได้อื่นๆเฉลี่ยไร่ละ ๑๐ ๗,๐๔๐ และผู้เช่าบางส่วนไร่ละ ๖,๓๖๐ บาท แต่ผู้เช่าทั้งหมดมีรายได้อื่นๆเฉลี่ยไร่ละ ๓,๖๗๐ บาท เปรียบเทียบกับการศึกษาในเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่งของกรมพัฒนาที่ดิน^{๑๐} โดยศึกษาจาก ๑๑ จังหวัด ในภาคกลาง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ รายงานว่า ชาวนาทุกประเภทในแต่ละจังหวัดมีรายได้อื่นๆในการทำนาแตกต่างกันมาก แต่รายได้อื่นๆเฉลี่ยแล้วไม่ต่างกันมาก คือ ผู้มีนาของตนเองมีรายได้อื่นๆจากการทำนาเฉลี่ยไร่ละ ๒๔๔ บาท ผู้เช่าบางส่วนมีรายได้อื่นๆเฉลี่ยไร่ละ ๒๓๔ บาท และผู้เช่าทั้งหมดไร่ละ ๒๓๓ บาท ส่วนรายได้อื่นๆของเกษตรกร ปรากฏว่า ผู้มีนาของตนเอง มีรายได้อื่นๆในฟาร์มเฉลี่ยครอบครัวละ ๑๑,๗๐๓ บาท ผู้เช่าบางส่วนมีรายได้อื่นๆ ๔,๘๘๑ บาท แต่ผู้เช่าทั้งหมดมีรายได้อื่นๆเพียง ๔,๘๖๕ บาท เท่านั้น

จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ผู้ที่มีฐานะดีจะมีอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินสูงกว่าผู้ที่มีฐานะยากจน หากพิจารณาโดยไม่คำนึงถึงกลุ่มอายุ กล่าวคือ ผู้ที่มีฐานะเศรษฐกิจดีที่เป็นเจ้าของที่ดินมีร้อยละ ๗๗.๗ ส่วนฐานะปานกลาง ร้อยละ ๗๐.๔ และฐานะยากจน ร้อยละ ๖๔.๕ ซึ่งเป็นอัตราส่วนร้อยละที่ไม่แตกต่างกันมากนัก และเมื่อพิจารณาในแต่ละกลุ่มอายุ พบว่า มีเพียง ๓ กลุ่มอายุ คือกลุ่มอายุ ๓๐ - ๓๙ ปี, ๔๐ - ๔๙ ปี และ ๕๐ - ๕๙ ปี ที่อัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินมีแนวโน้มว่าเป็นไปตามความคาดหมาย คือ ผู้ที่มีฐานะยากจนมีอัตราส่วนการเป็นเจ้าของที่ดินต่ำ และอัตราส่วนร้อยละจะค่อย ๆ สูงขึ้นตามอายุ แต่แนวโน้มดังกล่าวมิได้ก่อให้เกิดความแตกต่างอย่างสำคัญ ส่วนในกลุ่มอายุ ๒๐ - ๒๙ ปี ปรากฏว่า เกิดแนวโน้มในทางกลับกัน คือ ผู้ที่มีฐานะยากจนกลับมีอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินสูงกว่าผู้ที่มีฐานะดี (ตารางที่ ๑๓)

^{๑๐} คำว่า "รายได้อื่นๆในฟาร์ม" หมายถึง รายได้อื่นๆที่ได้รับจากธุรกิจทุกอย่างที่ดำเนินการในที่ถือครองของตนเอง "รายได้อื่นๆนอกฟาร์ม" หมายถึง รายได้อื่นๆ ที่ได้มานอกเหนือจากธุรกิจของตนเองในที่ถือครอง เช่น รายได้อื่นๆจากการรับจ้างไถนา ฯลฯ

^{๑๑} กรมพัฒนาที่ดิน, ความสัมพันธ์ระหว่างการถือครองที่ดินกับภาวะการผลิต ของชาวนาใน ๑๑ จังหวัด ภาคกลาง พ.ศ. ๒๕๐๘, (รายงานเศรษฐกิจฉบับที่ ๓) หน้า ๒๕

ตารางที่ ๑๓

อัตราส่วนร้อยละของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่ดิน จำแนกตามอายุ และฐานะทางเศรษฐกิจ

ฐานะทางเศรษฐกิจ	ทุกอายุ	๒๐-๒๙	๓๐-๓๙	๔๐-๔๙	๕๐-๕๙	๖๐ +
จน	๖๔.๕ (๓๙๙)	๕๔.๙ (๖๔)	๖๒.๒ (๑๓๕)	๙๐.๖ (๑๐๒)	๖๓.๓ (๖๐)	๘๙.๕ (๑๖)
ปานกลาง	๙๐.๔ (๔๔๖)	๕๐.๐ (๕๔)	๖๕.๙ (๑๒๖)	๙๓.๒ (๑๒๔)	๙๔.๓ (๑๐๕)	๙๐.๓ (๓๙)
ดี, คอนข้างดี	๙๙.๙ (๑๐๓)	๓๓.๓ (๙)	๖๘.๒ (๒๒)	๘๓.๓ (๓๖)	๙๐.๓ (๓๑)	๘๐.๐ (๕)
ไม่ตอบ	๙๘.๔ (๕๑)	๕๐.๐ (๖)	๙๐.๐ (๒๐)	๘๙.๕ (๘)	๙๒.๙ (๑๔)	*๓ (๓)

ก จำนวนตัวอย่างน้อยกว่า ๕ ราย
 ไม่ทราบอายุ ๓ ราย
 จำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น ๔๘๐ ราย

๒. ภาวะหนี้สิน* การมีหนี้สินเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่น่าจะมีผลกระทบต่อลักษณะการถือครองที่ดิน จากรายงานผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจของที่ดินรกรงทำการเกษตร พ.ศ. ๒๔๙๖^{๑๒} พบว่า เกษตรกรที่มีหนี้สินภาคกลางมีร้อยละ ๓๕.๓ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ ๑๕.๘ ภาคเหนือร้อยละ ๔.๑ ภาคใต้อยู่ร้อยละ ๑๘.๓ ภาคตะวันออกเฉียงใต้อยู่ร้อยละ ๒๔.๐ ภาคตะวันออกเฉียงใต้ ร้อยละ ๑๑.๘ เฉลี่ยทั่วประเทศมีเกษตรกรที่มีหนี้สิน ร้อยละ ๒๐.๗ และจากการศึกษาของ อุตีศ นาคสวัสดิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๐๑^{๑๓} รายงานว่า ร้อยละ ๕๐ ของชาวนาที่ได้รับการสำรวจเป็นผู้มีหนี้สิน โดยเฉพาะชาวนาในจังหวัดพระนคร มีหนี้สินร้อยละ ๘๕ และชาวนาในจังหวัดใกล้เคียงอื่น ๆ ก็มีหนี้สินไม่ต่ำกว่า ร้อยละ ๘๐ ส่วนชาวนาในจังหวัดไกล ๆ มีหนี้สินน้อย จากรายงานดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่าเกษตรกรในภาคกลางมีหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ^{๑๔} จึงทำให้เกษตรกรที่ไม่อาจใช้หนี้สินมีอัตราส่วนสูงตามไปด้วย ดังนั้นจำนวนที่ดินที่ทำเกษตรกรรมที่ตกไปอยู่ในมือของนายทุนผู้มีได้ทำการเพาะปลูกเองมีจำนวนมากขึ้นทุกที เกษตรกรที่สูญเสียกรรมสิทธิ์ในที่ดินก็ต้องกลายเป็นผู้เช่าไปในที่สุด

และจากการศึกษาของกรมพัฒนาที่ดิน^{๑๕} พบว่า อัตราส่วนการเป็นหนี้กับการไม่ เป็นหนี้ของเจ้าของที่ดินใกล้เคียงกัน แต่ผู้เช่าทั้งสองประเภท ปรากฏว่า เป็นผู้มีหนี้สินเป็นส่วนมากคือ ผู้เช่าทั้งหมดไม่น้อยกว่าร้อยละ ๘๕ เป็นผู้มีหนี้สิน และชาวนาส่วนใหญ่เงินมาเพื่อ

^{๑๒} สมปอง สุนทรเกส, เรื่องที่ดินเพื่อการพัฒนาของประเทศไทย, อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางแปลก สุนทรชนสิทธิ์ (พระนคร) หน้า ๑๗

* ภาวะหนี้สิน เป็นข้อมูลเฉพาะหนี้สินเมื่อหนึ่งปีก่อนการสัมภาษณ์เท่านั้น หนี้สินก่อนหน้านั้นไม่อาจทราบได้ ทั้งนี้เพราะการถามคำถามย้อนหลังไปมาก ๆ ผู้ให้สัมภาษณ์อาจจะจำคลาดเคลื่อนได้

^{๑๓} อุตีศ นาคสวัสดิ์, เรื่องเดิม, หน้า ๔๒

^{๑๔} สมปอง สุนทรเกส, เรื่องเดิม, หน้า ๑๖

^{๑๕} กรมพัฒนาที่ดิน, รายงานเศรษฐกิจที่ดิน เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการถือครองที่ดินกับภาวะการผลิตของชาวนา ๕ จังหวัด ในภาคกลาง พ.ศ. ๒๕๐๗, หน้า ๑๖

ตารางที่ ๑๔ อัตราส่วนร้อยละของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นหนี้สิน จำแนกตามอายุและลักษณะการถือครองที่ดิน

ลักษณะการถือครองที่ดิน	ทุกอายุ	๒๐ - ๒๔	๓๐ - ๓๔	๔๐ - ๔๔	๕๐ - ๕๔	๖๐ +
เจ้าของที่ดินทั้งหมด	๒๘.๔(๖๕๘)	๓๓.๓(๖๖)	๓๓.๐(๑๘๑)	๒๓.๒(๒๐๒)	๒๓.๕(๑๕๓)	๑๘.๖(๔๖)
เจ้าของที่ดินส่วนใหญ่เช่าสวน นอย	๕๐.๐(๔๔)	๔๐.๐(๕)	๕๓.๘(๑๓)	๕๘.๓(๑๒)	๔๑.๗(๑๒)	ก* (๒)
เช่าที่ดินตั้งแต่ครึ่งของที่ดิน ครองขึ้นไป	๔๗.๕(๑๓๗)	๔๓.๘(๑๖)	๕๑.๐(๔๘)	๕๔.๘(๓๑)	๓๘.๒(๓๔)	๔๒.๘(๗)
อื่น ๆ	๒๘.๖(๑๐๕)	๒๒.๕(๔๐)	๔๔.๒(๔๓)	๗.๗(๑๓)	๒๐.๐(๕)	-

ก* จำนวนตัวอย่างน้อยกว่า ๕ ราย
 ไม่ทราบอายุ ๓ ราย
 ไม่ทราบลักษณะการถือครองที่ดิน ๑๒ ราย
 จำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น ๘๕๖ ราย

ทำการผลิตมากกว่าวัตถุประสงค์ จากการสำรวจอีกครั้งหนึ่งของกรมพัฒนาที่ดิน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘^{๑๖} รายงานว่า หนี้สินของผู้เช่าบางส่วนและผู้เช่าทั้งหมด มีอัตราส่วนค่อนข้างสูง ส่วนผู้มีหนี้ของตนเอง แม้จะมีการเป็นบางแต่อัตราส่วนไม่เกินกว่าครึ่งหนึ่งของชาวนาในประเภนี้

การศึกษาครั้งนี้ปรากฏผลเช่นเดียวกับการศึกษากครั้งอื่น ๆ จากตารางที่ ๑๔ พบว่า ผู้เช่าที่ดินตั้งแต่ครึ่งของที่ดินครึ่งขึ้นไป เป็นผู้มีหนี้สินมากกว่าผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดิน กล่าวคือ ในทุกกลุ่มอายุ ปรากฏว่า เจ้าของที่ดิน เจ้าของที่ดินส่วนใหญ่เช่าสวนน้อย และผู้เช่าที่ดินตั้งแต่ครึ่งของที่ดินครึ่งขึ้นไป เป็นผู้มีหนี้สิน ร้อยละ ๔๗.๕, ๕๐.๐ และ ๒๘.๔ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาแยกแต่ละช่วงอายุ อัตราส่วนร้อยละของการมีหนี้สินของเจ้าของที่ดินต่ำกว่าผู้เช่าที่ดินเช่นกัน และเป็นที่น่าสนใจว่า ผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่เช่าสวนน้อยนั้น เป็นผู้ที่มีหนี้สินมากที่สุด อาจเป็นเพราะการที่จะกู้หนี้ยืมสิน จำเป็นต้องมีหลักทรัพย์ประกัน ผู้ที่ยังมีที่ดินอยู่บ้างจึงมีโอกาสที่จะกู้เงินได้มากกว่าผู้ที่ไม่มที่ดินเลย

๓. การได้รับน้ำจากการชลประทาน ผลการศึกษาจากตารางที่ ๑๖ พบว่า เกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมในบริเวณนอกเขตการได้รับน้ำจากการชลประทาน มีอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินสูงกว่าผู้ทำเกษตรกรรมในเขตที่ได้รับน้ำจากการชลประทานในทุกกลุ่มอายุ ยกเว้นเกษตรกรที่อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป และความแตกต่างของอัตราส่วนร้อยละดังกล่าวเป็นความแตกต่างอย่างสำคัญ เป็นคนว่า ผู้ที่อายุ ๓๐ - ๓๙ ปี ที่ทำเกษตรกรรมในเขตที่ได้รับน้ำจากการชลประทาน มีอัตราส่วนของการเป็นเจ้าของที่ดิน ร้อยละ ๕๐.๐ ส่วนผู้ที่ทำเกษตรกรรมนอกเขตการได้รับน้ำจากการชลประทาน เป็นเจ้าของที่ดิน ร้อยละ ๖๘.๑ ทั้งนี้ เพราะการชลประทานเป็นคั้งหนึ่งของความเจริญ หรือความเป็นเมืองในเขตที่มีความเจริญนั้น โดยทั่วไปเกษตรกรมักไม่มกรรมสิทธิในที่ดิน การเสียกรรมสิทธิในที่ดินอาจจะเกิดจากการหลุดจำนอง เป็นต้น ส่วนในบริเวณที่ไม่มีการชลประทาน มักเป็นคอนไถด ๆ ที่ดิน

^{๑๖} กรมพัฒนาที่ดิน, ความสัมพันธ์ระหว่างการถือครองที่ดินกับภาวะการผลิตของชาวนาใน ๑๑ จังหวัดภาคกลาง พ.ศ. ๒๕๐๘, หน้า ๓๑

ตารางที่ ๑๕

อัตราส่วนร้อยละของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่ดิน จำแนกตามอายุ และการได้รับน้ำจากการชลประทาน

การได้รับน้ำจาก การชลประทาน	ทุกอายุ	๒๐ - ๒๙	๓๐ - ๓๙	๔๐ - ๔๙	๕๐ - ๕๙	๖๐ +
ได้รับ	๕๓.๖(๑๔๐)	๔๐.๐(๒๕)	๔๐.๐(๓๕)	๖๑.๙(๔๒)	๕๓.๑(๒๘)	๘๐.๐(๑๐)
ไม่ได้รับ	๓๒.๑(๘๐๙)	๕๔.๓(๑๐๕)	๖๘.๑(๒๖๐)	๓๙.๐(๒๑๙)	๓๓.๔(๑๓๓)	๓๕.๐(๔๘)
ไม่ทราบ	๖๖.๓(๒๓)	ก*(๓)	๖๒.๕(๘)	๓๓.๘(๙)	ก*(๔)	ก*(๓)

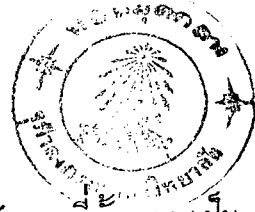
ก* จำนวนตัวอย่างน้อยกว่า ๕ ราย

ไม่ทราบอายุ ๓ ราย

จำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น ๘๓๙ ราย

ยังไม่มีราคาการจับจองบุกเบิกก็อาจจะกระทำได้ง่าย ทุกคนจึงมีโอกาสเป็นเจ้าของที่ดิน และการจะขายที่ดิน หรือนำที่ดินไปจำนองก็คงทำได้ไม่ยากนัก เพราะในที่ดินคอนกรีต ๆ เช่นนั้น คนซื้อที่ดิน หรือรับจำนองที่ดินหาได้ยาก ซึ่งผิดกับในเขตใกล้ความเจริญ การซื้อ ขายที่ดิน และการจำนองที่ดินกระทำได้สะดวกกว่า

ค. ปัจจัยทางสังคม
ลักษณะที่ตั้งของหมู่บ้าน*

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แบ่งประเภทของหมู่บ้านตามลักษณะที่ตั้งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. หมู่บ้านที่อยู่ทางไกลตัวอำเภอมาก ๆ ไม่มีทางคมนาคมติดต่อกับโลกภายนอก ได้สะดวก ต้องใช้เวลาเดินทางประมาณ ๑ - ๒ ชั่วโมง
 ๒. แมวว่าจะไกลแต่มีทางคมนาคมสะดวก สามารถเดินทางติดต่อกับอำเภอ หรือ ตลาดได้สะดวก
 ๓. ไม่ห่างไกลจากศูนย์กลางของตลาดมากนัก บางแห่งอยู่ใกล้กับทางหลวง การคมนาคมสะดวกมาก
 ๔. หมู่บ้านที่เป็นตัวตลาดสำคัญในเขตชนบท
- ผู้ที่ซื้อที่ดินอยู่ในเขตใกล้ตัวเมืองกับผู้ที่อยู่ในเขตชนบทไกล ๆ น่าจะมีลักษณะการถือครองที่ดินที่แตกต่างกัน จากตารางที่ ๑๖ แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่อยู่ในเขตชนบทไกล ๆ มีอัตราส่วนรอยการเป็นเจ้าของที่ดินสูง และอัตราส่วนรอยของการเป็นเจ้าของที่ดินจะลดลงเมื่ออยู่ไม่ไกลเขตเมืองมากนัก แต่อย่างไรก็ตามอัตราส่วนรอยของการเป็นเจ้าของที่ดินกลับเพิ่มขึ้น เมื่อเกษตรกรเหล่านั้นอาศัยอยู่ในบริเวณตลาดหรือใกล้ตลาดมาก ๆ

* การวัดระยะใกล้ไกลของหมู่บ้านค่านึงถึงตำแหน่งที่ตั้งของที่อยู่อาศัยเป็นสำคัญ ไม่ได้วัดจากแหล่งที่เป็นที่ถือครอง ด้วยความจำกัดของข้อมูลดังกล่าว ว่าเกษตรกรผู้นั้นมีที่ถือครองอยู่ที่ใด อาจจะอยู่ใกล้บ้านหรืออยู่ไกลไปมาก ๆ ก็ได้

กล่าวคือ เมื่อพิจารณาโดยไม่คำนึงถึงอายุ เกษตรกรที่อยู่ไกลมาก มีอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดิน ร้อยละ ๗๗.๓ และเมื่ออาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เข้ามาเล็กน้อย แต่สามารถติดต่อกับตลาด และอำเภอได้สะดวก อัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินได้ลดลงเป็นร้อยละ ๖๓.๕ และในบริเวณที่ไม่ไกลจากศูนย์กลางของตลาดมากนัก ซึ่งบางแห่งอยู่ไกลทางหลวง และการคมนาคมสะดวก ปรากฏว่า อัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดิน ได้เพิ่มขึ้นเล็กน้อย เป็นร้อยละ ๖๔.๘ และบริเวณใกล้ตลาดมาก ๆ หรืออยู่ในบริเวณตัวตลาดสำคัญของเขตนั้น อัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๗๕.๐ และพิจารณาในแต่ละช่วงอายุ พบว่า แนวโน้มของอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินเป็นไปในแบบแผนเดียวกัน สำหรับเกษตรกรในช่วงอายุ ๒๐ - ๒๙ ปี และ ๓๐ - ๓๙ ปี และความแตกต่างของอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินในบริเวณที่ไกลมากและไม่ไกลมากนั้น เป็นความแตกต่างที่มีนัยสำคัญ ส่วนในกลุ่มอายุตั้งแต่ ๔๐ ปีขึ้นไป อัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินสูงทั้งในเขตไกลมาก และเขตที่เป็นบริเวณตลาด แต่สำหรับบริเวณที่ไกลไม่มากและใกล้ตลาด อัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินไม่แตกต่างกันมาก ยกเว้นเกษตรกรที่อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ที่อัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดินในบริเวณไกลไม่มาก เป็นร้อยละ ๘๐.๐ แต่บริเวณใกล้ตลาด เป็นร้อยละ ๕๗.๑ ซึ่งเป็นความแตกต่างอย่างสำคัญ

จะเห็นว่า ความใกล้ไกลจากเขตความเจริญ ทำให้มีความแตกต่างในอัตราส่วนร้อยละของการเป็นเจ้าของที่ดิน แต่เปรียบเทียบกับปัจจัยอื่นแล้ว ปัจจัยด้านเศรษฐกิจมีความสำคัญกว่า

ตารางที่ ๑๖

อัตราส่วนร้อยละของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่ดิน จำแนกตามอายุ และลักษณะที่คั่งของหมู่บ้าน

ลักษณะที่คั่งของหมู่บ้าน	ทุกอายุ	๒๐ - ๒๙	๓๐ - ๓๙	๔๐ - ๔๙	๕๐ - ๕๙	๖๐ +
ไถลมาก	๗๗.๓(๓๖๖)	๖๒.๕(๔๔)	๗๔.๕(๑๓๗)	๘๔.๒(๑๐๑)	๘๑.๕(๖๕)	๘๖.๗(๑๕)
ไถล	๖๓.๕(๓๔๒)	๔๒.๒(๔๕)	๕๓.๖(๑๑๐)	๗๑.๖ (๘๘)	๗๒.๕(๖๙)	๘๐.๐(๓๐)
ไถลตลาค	๖๔.๘(๒๕๐)	๔๗.๔(๓๘)	๖๒.๕ (๕๖)	๗๑.๖ (๗๔)	๗๐.๖(๖๘)	๕๗.๑(๑๔)
บริเวณตลาค	๗๙.๐ (๑๙)	ก* (๒)	-	๙๕.๗ (๖)	๗๕.๐ (๘)	ก* (๒)

ก* จำนวนตัวอย่างน้อยกว่า ๕ ราย
 ไม่ทราบอายุ ๓ ราย
 จำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น ๙๘๐ ราย